

Erotiikkaa slavisteille

Olga Matich: *Erotic Utopia: The Decadent Imagination in Russia's Fin de Siècle*. The University of Wisconsin Press, 2005.

***Erotizm bez beregov*. Red. M.M. Pavlova. Moskva: Novoje literaturnjoe obozrenije, 2004. (Kirjan kannessa nimike *Erotizm bez granits*)**

Olga Matichin *Erotic Utopia* ja artikkelikokoelma *Erotizm bez granits* ovat uusimpia tulokkaita 90-luvulla vauhtiin päässeessä venäläisen kulttuurin genderproblematiikan ja seksuaalisuuden tutkimuksessa.

Erotizm bez beregov koostuu artikkeleista, joista suurin osa on julkaistu jo aiemmin. Kokoelman aloittaa joukko artikkeleita, joissa pohditaan läntisen *fin de siècle*n vastaanottoa venäläisessä vuosisadan vaihteen kulttuurissa. Andrei Lavrov käsittelee Stevensonin romaanin *Strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde* (1886) reseptiota symbolistien keskuudessa. Jevgeni Beršteini puolestaan tarkastelee symbolistien Oscar Wilden ja Otto Weiningerin reseptiota. M. Pavlova jatkaa Wilde Venäjällä -teemaa artikkelissaan, joka käsittelee taiteilijoita uhreina ja taiteilijoiden uhreja. Kulttuuristen vaikutteiden reseptioon liittyy myös Olga Matichin artikkeli Salome-troopista ja vuosisadan vaihteen femme fatale -hahmosta. Monica Spivak kirjoittaa Andrei Belyin halun kohteista sekoittaen täydellisesti biografian ja fiktion. Kirjoittajan johtopäätös siitä, että Belyi osoittautuu rakastettunsa pojaksi ja että Belyin rakastettu osoittautuu hänen äidikseen on oivallus, joka kuitenkin jää ilmaan: puhutaanko Belyin psykologiasta vai Belyin luomasta fiktiivisestä

maailmasta. Eric Naiman, oivalta-vasti ja tyylilleen uskollisesti, jatkaa sanaleikkiin ja etymologiaan perustuvaa luentaa artikkelissaan *Izvrashšeniya v "Pnine"* (Nabokov naaborot).

Kulttuurista reseptiota lukevan yleisön kannalta pohtivat myös John Malmstad ("Bani, prostituty i seks-klub: vosprijatije "Krylev" M.A. Kuzmina") ja Otto Buhle, joka kirjoittaa vapaan rakkauden liigasta – tai paremminkin hu-huista sen ympärillä. *Fin de siècle* -kirjallisuuden vastaanotosta kertoo myös T. Misnikevichin julkaisema ja kommentoima kokoelma naisten kirjeistä Fjodor Sologubille. Julkaistavista materiaaleista kiinnostavimpiin kuuluvat Tatjana Gippiuksen sisarelleen Zinaida Gippiukselle Pariisiin lähettämät kirjeet vuosilta 1906–1908. Näistä M. Pavlovan julkaisemista kirjeistä muodostuu hieno kokonaiskuva Gippiuksen piirin toiminnasta kyseisenä aikana. Ennen muuta kirjeet kuitenkin näyttävät hyvin konkreettisesti sen, miten sukupuolen ja luonnon voittaminen oli yksi keskeinen "rajattoman eroottisuuden" aikakauden pyrkimyksistä.

Sergei Ušakin on kirjoittanut jälkisanat, jotka näyttävät jossakin määrin kumoavan toimittajan esipuheen. Toimittajan pyrkimyksenä on ollut välttää käsittelytapaa, jossa – kuten hänen mukaansa esim. psykoanalyysissä – kirjallinen materiaali vain siirretään toiselle merkkipjärjestelmälle. Ušakin puolestaan summaa jälkisanoissaan artikkelit yhteen halun käsitteen avulla yhdenmukaistaen ne täten osaksi foucaultlaista tapaa lukea kulttuuria. Ušakin päättää pohdintansa ajatukseen, josta Olga

Matichin *Erotic Utopia* lähtee liikkeelle: luonnon (sukupuolen, seksuaalisuuden, lisääntymisen ja sen implikoiman kuolevaisuuden) voittamisen ideaan. Luonnon ja sukupuolen rajojen ylittämiseen pyrittiin, kuten väittää Ušakin, tekstin rajat ylittämällä.

Olga Matich on aikaisemmin kirjoittanut mm. Zinaida Gippiuksesta ja venäläisestä vuosisadanvaihteen androgyniaihanteesta. Hänen merkittävimpänä tuloksenaan pitäisin symbolistisen ideologian liittämistä 1860-lukulaisuuteen ja erityisesti Tšernyševskin yhteiskunnalliseen ajatteluun. Uudessa kirjassaan hän esittää vastaavanlaisen väitteen: *fin de siècle* -kulttuuri liittyy yleiseurooppalaiseen degeneraation diskurssiin. Kuten aiemmissa tutkimuksissaan, hän nostaa esiin pyrkimyksen luonnon (erityisesti lisääntymisen) voittamisesta, mutta kieltäytyy samalla tarkastelemasta venäläistä varhaismodernismia ainoastaan hengellisenä renessanssina. Hän osoittaa, että samalla kun keskusteltiin visionäärisestä ja utopistisesta transfiguraatiosta, mukana oli myös lääketieteen diskursseista kulttuuriin siirtynyt degeneraation teema. On kiinnostavaa, että juuri erotiikka (seksuaalisuus, feminiininen) on se käsite tai kategoria, joka kokoa samaan keskusteluun toisilleen vastakohtaiset ainekset, degeneraation ja utopian. Dekadentin ja utopistisen ajattelun sulautuminen toisiinsa johtuu Matichin mukaan siitä, että *fin de siècle* -kulttuuri tuli Venäjälle ikään kuin myöhässä. Avoimeksi jää, miksi degeneraatio ja dekadenssi liittyvät Matichin tutkimuksessa ainoastaan erotiikan aspekteihin.

Matich on valinnut tarkastelun kohteeksi viisi venäläisen varhaismodernismin edustajaa. Hän lähestyy heidän tuotantoaan

ja biografiaansa tutkimalla diskurssin keskeisiä trooppeja, joita hänen mukaansa ovat palimpsesti, fetissi, dissektio, kastraatio, veri, vampyrismi, androgynia ja hunnutetut naiset. Erityisesti palimpsestin, päällekirjoituksen käsitteen avulla Matich pyrkii tarkastelemaan historiaalista jatkuvuutta ja muutosta. Usein toistuva käsite on fetissi, joka esiintyy foucaultlaisessa mielessä kokonaisuuden ja sen osien suhteena. Naomi Schorin viitaten Matich tulkitsee dekadenssille ominaisen fragmentaarisuuden tekstikokonaisuuden disintegraationa ja osien autonomian kasvuna. Matich sanoutuu irti psykoanalyttisistä kehyksistä, mutta toisaalta sieltä lainattu terminologia yhdessä seksuaalisuuden ja siihen liittyvien teemojen kanssa tekee erottautumisen monin paikoin väkimmäiseksi. Selvää kuitenkin on, että psykoanalyttinen terminologia on Matichille kulttuurista, ei psykologista. Mielestäni kirjan ongelmana on kuitenkin vaikeus erottaa analyttisiä työkaluja (käsitteitä) tutkimuksen kohteena olevasta materiaalista. Mikä on se etu, joka psykologiasta lainatuilla käsitteillä saadaan? Kirjan vahvuutena ja vastapainona edelliselle on kuitenkin materiaalin runsaus. *Erotic Utopia* ei täten ole vanhan materiaalin uudelleenluentaa.

Matich aloittaa tarkastelun Leo Tolstoista, jonka hän esittelee varhaisena modernistina. Tarkastelutapaa leimaa ”tekstin” ja ”elämän” limittäminen toisiinsa. Fragmentaarisuus modernin elämän erityspiirteenä on sekä tekstuaalinen rakenteellinen käytännöksi että temaattisesti realisoitava ilmiö. Matich ei pidä Tolstoita dekadenttina, mutta aikakaudelle tyypillisesti – kuten kirjoittaja pyrkii osoittamaan – Tolstoikin pirstoi kokonaisuuden osiin ja korosti osien autonomiaa.

Vladimir Solovevia käsittelevässä luvussa Matich esittää

kysymyksen ”Mikä on eroottista Solovevin eroottisessa utopiasa. Tarkastellessaan Solovevin biografiaa, filosofiaa ja runoutta Matich päätyy väitteeseen, että Solovevin transfiguraation ja elämäntuotannon palimpsestin pohjalta kuuluu autoerotismi ja homoseksuaalisuus.

Aleksandr Blokille Matich omistaa kaksi lukua. Ensimmäisessä hän tarkastelee Blokin ja tämän vaimon, L. Mendelejevan seksuaalisesti toteutumattomia avioliittoja. Syynä selibaattiin, kuten tunnettua, ei kenties ollutkaan solovevilainen filosofia, vaan Blokin sairastama syfilis. Matich jatkaa tätä pohdintaa liittäen Blokin sairauden ja lapsettomuuden degeneraation ideaan, joka ilmenee myös runoilijan tuotannossa. Blokin yhteydessä hän pohtii myös femme fatale -hahmon merkitystä tullen siihen johtopäätökseen, että ”fallisena naisena” femme fatale -hahmo kastroi runoilijan vapauttaen samalla tämän maskuliinisuuden älyllisestä taakasta.

Zinaida Gippius, sukupuolen ja genderin ylittäjä, tarvitsi puolestaan vapautusta feminiinisyiden taakasta. Matich osoittaa monin tavoin, miten Gippius ylittää genderin teorian ja käytännön tasolla. Varhaisen modernismin kirjailijoille luonnon, sukupuolen ja biologisen lisääntymisen voittamiseen tarjoutuivat mm. androgynin, femme fatalen ja dandyn kulttuuriset mallit. Kuten Matich osoittaa, Gippius oli näitä kaikkia.

Kirjan aloitti luku Tolstoista ja sen päättää luku Vasili Rozanovista ”moraalittomasta lisääntymisen puolestapuhujasta” (Amoral procreationist), joka oli varhaisen Tolstoin ihailija. Matich kirjoittaa Rozanovin ”fetisistisestä suhteesta kieleen”, joka kirjoittajan mukaan ilmenee mm. tekstin fragmentaarisuutena.

Verrattuna siihen, miten Matich pystyy todistamaan konk-

reettien esimerkkien avulla Tšernyševskin vaikutuksen esim. Gippiuksen ja Merežkovskin ajatteluun, tuotantoon ja elämään, tämän kirjan väittämät jäävät enemmän ilmaan. Näkökulman tuoreus ja runsas materiaali tekee kirjasta joka tapauksessa erittäin kiinnostavan. Mielestäni yksittäisille kirjailijoille omistetut luvut ovat kuitenkin kiinnostavia enemmänkin juuri yksittäisinä tutkimuksina kuin kirjan kokoavan teeman kannalta ymmärrettyinä.

Sekä *Erotic Utopia* että *Erotizm bez beregov* -kokoelmaa leimaa kiinnostus nimenomaan korkeakulttuuriin. Molemmat kirjat perustuvat yksinomaan kanonisoitujen kirjailijoiden tutkimukseen. Kysymys korkean ja matalan suhteista aktualisoituu esimerkiksi Juri Levingin artikkelia *Ljubov v avtomobile* (K urbanizatsii intimnogo prostranstva) lukiessa. Muuttuisiko tutkimustulos jotenkin, jos suljetussa intiimissä tilassa koettua eroottista suhdetta käsiteltäisiin populaarikirjallisuutta materiaalina käyttäen? Vai onko ainoastaan niin, että esimerkiksi Nabokovin nimi ikään kuin oikeuttaa ilmiön käsittelyn? Kysymykseni ei sinänsä kritisoi Levingin artikkelia, jossa mm. esitetään kiinnostavaa ajankuvaa esimerkiksi 1920-luvun pariisilaistakseista, joissa kuljettajana oli hyvin usein venäläinen emigrantti. Kysymyksen korkeasta ja matalasta herättää myös esimerkiksi Nikolai Bogomolovin julkaisema ja kommentoima Valeri Brjusovin kertomuskäsitteily *Dekadent*. Sinänsä *Dekadentin* julkaiseminen tuottaa valoa Brjusov-tutkimukseen ja Bogomolovin kommentaarit ovat (jälleen) erinomaiset. Suhde tuon ajan eroottiseen viihdekirjallisuuteen jää kuitenkin pohtimatta tässäkin yhteydessä. Tutkijoiden tekemä valinta on pitkälti seurausta tutkittavan ajankohdan kirjailijoiden halusta kuulua korkeakulttuuriin ja halusta erot-

tautua massasta. Kun teemana on erotiikka ja seksuaalisuus – viihdekirjallisuuden erityisesti suosima teema – rajoittuminen

ainoastaan kanonisoitujen kirjailijoiden tutkimukseen olisi syytä perustella lukijalle.

Kirsti Ekonen

Venäläisen "genderin" jäljillä

Gender po-russki: pregrady i predely. Gendernyje issledovanija 13/2005. Red. Irina Savkina. Harkov: Harkovski tsentr gendernyh issledovanij.

Irina Savkinan toimittama *Gendernyje issledovanija* -aikakausikirjan erikoisnumero käsittelee venäläisen feminismin, naistutkimuksen ja aiheista käytävän keskustelun historiaa ja sen tilannetta nykypäivänä. Otsikossa mainitaan esteet ja rajat (*pregrady i predely*). Jo siitä saa kuvan, että venäläisen tai venäjänkielisen *gender*-käsitteen olemassaolo ei ole ongelmaton. Koska käsitteet sukupuolesta ovat aina suhteessa historialliseen aikaan, paikkaan ja kansallisuuteen, kyseessä oleva *Gendernyje issledovanija* -erikoisnumero käsittelee myös kysymystä sukupuolen ja naistutkimuksen kansallisesta luonteesta ja kansainvälisyydestä. Kirjan artikkeleissa kirjoitetaan siitä, kuinka sukupuoliteknologiat toimivat kansallisen diskurssin konstruomisessa, dekonstruomisessa ja rekonstruomisessa Neuvostoliiton ja Venäjän kulttuurissa. Tekstit luotaavat historiaa, pohtivat nykytilannetta ja luovat perspektiiviä naisliikkeen ja naistutkimuksen tulevaisuudesta Venäjällä ja entisissä neuvostomaissa. Yhtä paljon maantieteellinen kuin henkinen käsitepari itä/länsi saa myös merkittävän osan keskustelussa.

Kokoelmassa julkaistut artikkelit perustuvat Tverissä 9.–10.9.2004 pidetyssä kansainvälisessä konferenssissa esitettyihin esitelmiin. Marianne Liljeström kuvailee kokoelman johdanto-

artikkelissa eri kansallisuuksien välillä käytävän feministisen keskustelun luovan mahdollisuuksia uudenlaisen feministisen tietoisuuden muodostumiseen niin Euroopassa kuin laajemmaltikin. Entisen Neuvostoliiton alueen pääsy ennestään tuntemattomalle tieteen ja käytäntöjen alueelle sekä "demokraattisen lännen" kiinnostus entisen Neuvostoliiton alueen totalitarismin jälkeistä todellisuutta kohtaan järjestää osaltaan uudelleen itä/länsi-dikotomia. Tämänkaltaiselle naiskysymystä ja naistutkimuksen käytäntöjä ja metodeja kansallisesta ja kansainvälisestä näkökulmasta refleктоivalle keskustelulle onkin tilausta, sillä entisen Neuvostoliiton alueella tehdyssä feministisessä tutkimuksessa on ehtinyt tapahtua paljon siitä lähtien, kun feministinen liike sai jalansijaa Venäjällä 1990-luvun alussa. Samaa aikaan alettiin akateemisessa maailmassa tehdä feminististä tutkimusta ja mm. käsite *gender* ilmestyi keskusteluun.

Historioitsijat, politiikantutkijat, kulttuurintutkijat ja filologit kirjoittavat tämän kokoelman artikkeleissa mitä erilaisimmista aiheista. Artikkelit kokoavat ajankohtaisia teemoja hyvin laajalti, mikä todistaa, että sukupuoliteknologioiden tutkiminen on ajankohtaista ja tärkeää, ei ainoastaan yritettäessä ymmärtää käsillä olevaa venäläistä sosiaalista, kulttuurista ja poliittista todellisuutta, vaan myös luotaessa suhdetta kansalliseen historiaan. Niinpä tekstit käsittelevät sukupuolen merkitystä mm. Neuvostoliiton militaristisessa ja patrioottisessa diskurssissa, erilaisissa kulttuu-

riteksteissä ja yhteiskunnallisessa kehityksessä nykyaikana. Venäjän ja entisen Neuvostoliiton alueella käsiteltäviä sukupuoliteknologioita ja feminismin käytäntöjä tutkittaessa on otettava huomioon myös se, että laajalle alueelle sisältyy monia eri kansoja ja kulttuureita, joilla on oma funktionsa "venäläisen sukupuolen" käsitteessä. Tähän näkökulmaan liittyy mm. Sergei Ušakinin ajatuksia herättävä artikkeli "Sotilaiden äidit" -yhdistyksen toiminnasta Barnaulin kaupungissa Altain alueella. Artikkelissa tuodaan esille niitä eroja, joita naisliikkeen toiminnalla ja sen alueellisella merkityksellä on provinssissa verrattuna suuriin ja keskeisiin kaupunkeihin.

Jos läntisessä traditiossa kehitys on tapahtunut vaiheittain, Venäjällä feministinen liike ja naistutkimus alkoivat kehittyä käytännöllisesti katsottuna yhtä aikaa. Tämä seikka tekee esimerkiksi käytetyn terminologian tavallista sekavammaksi. Tutkimusalueen laajuus, kansalliset erot, entisten neuvostovaltioiden poliittinen kehitys sekä länsimaisten feminististen metodien nopea ja runsas käyttöönotto ja feministisen teorian klassikoiden enemmän tai vähemmän onnistuneet käänösprojektit venäjän kielelle kertovat siitä, että akateemisesta keskustelusta tulevalle sukupuolilensitiivisyydelle on huutava tarve. Tätä kaikkea käsittelee kokoelman artikkeleista kenties mielenkiintoisimman (varsinkin ei-venäläisestä kulttuuripiiristä lähtöisin olevan lukijan näkökulmasta) kokonaisuuden muodostava laaja keskustelun muotoon painettu artikkeli "*Doing gender*" *na russkom pole: kruglyj stol*. Siinä virtuaalisen pyöreän pöydän ympärille kokoontuneet seminaarin osanottajat ottavat kantaa slaavilaisen naistutkimuksen ikuisuuskysymyksiinä pidettyihin ongelmiin: feminismin ja naistutkimuksen suhteeseen sekä